

Historisk essay

Steensgaard vs. Subrahmanyam

To tolkninger af den europæiske ekspansion i Asien

Af Bo Poulsen

Et af de hedest debatterede spørgsmål i den nyere historieskrivning om den europæiske ekspansion i Asien drejer sig om, hvorledes man kan tolke det skifte i den europæiske tilstedeværelse, der skete i tiden efter år 1600, hvor det engelske East India Company og det hollandske Verenigde Oostindische Compagnie overtog kontrollen med handelen på Asien fra den portugisiske koloniinstitution, Estado da India. To centrale skikkelser i debatten er den danske historiker Niels Steensgaard og den indiske historiker Sanjay Subrahmanyam, som når frem til meget forskellige udlægninger af det historiske forløb. I dette essay forsøger stud.mag. Bo Poulsen at vise, hvorledes modsætningerne ikke blot er faktuelle, men i lige så høj grad resultatet af en dansk historiografisk traditions møde med en mere kosmopolitisk sådan. Der argumenteres for, at Steensgaard står for et socialliberalt, skeptisk modernistisk og strukturalistisk historiesyn, som konfronteres med den indiske historikers mere klassisk liberalistiske, kulturrelativistiske og hermeneutiske historieopfattelse.

Steensgaards tolkning: en strukturel krise

I *Carracks, Caravans and Compagnies. The structural Crisis in the European – Asian Trade in the early 17th Century* fra 1973 introducerede Niels Steensgaard som den første en eksplicit strukturalistisk tolkning af årsagerne til, at det lykkedes de nordeuropæiske handelskompagnier at overtage handelen på Asien fra den portugisiske Estado da India.¹

Steensgaard opererer med to forskellige institutionelle komplekser, som agerer forskelligt i forhold til markedet.

Portugisernes tilstedeværelse i Asien varetoges af institutionen Estado da India, som ikke ifølge Steensgaard tilførte den asiatiske handel nogen kva-

---

1. Niels Steensgaard: *Carracks, Caravans and Compagnies. The structural Crisis in the European-Asian Trade in the early 17th Century*, Odense 1973.

litativ fornyelse. Markedet i Asien var præget af stor uigennemsigthed, stor uforudsigelighed og mange risikomomenter med store prisfluktuationer og høje beskyttelsesomkostninger til følge. Dette kom blandt andet til udtryk i karavanehandelen mellem Det indiske Ocean og Middelhavet, hvor prisen på karavanekøbmændenes varer udsattes for et omskifteligt politisk klima og fortoldning. Portugiserne brugte deres overlegne sømagt til at forsøge at kontrollere og derved tjene penge på den eksisterende handel. De opbyggede med Steensgaards udtryk et »redistributivt imperium«, hvilket vil sige, at portugiserne hovedsageligt levede af at sælge beskyttelse, hvorfor markedshensynet kom i anden række.²

Det førte derfor til en strukturel krise, da man i Nederlandene i 1602 oprettede handelskompagniet Verenigte Oostindische Compagnie, hvis kriterium for succes var at opnå det størst mulige økonomiske udbytte af handelen på Asien.³ Det lykkedes Verenigte Oostindische Compagnie at omdirigere transithandelen fra karavaneruterne til søvejen syd om Afrika, hvorved de med svært bevæbnede skibe var i stand til selv at beskytte varerne. Dermed opnåede hollænderne lavere og mere stabile beskyttelsesomkostninger end portugiserne, hvilket førte til en mere rationel voldsanvendelse.⁴ Verenigte Oostindische Compagnie stræbte desuden efter at erobre det afgørende produktionsled i transithandelen, nemlig de krydderiproducerende øer i Sydøstasien, og formåede ved opbygningen af lagre i Europa at skabe sig nogle mere forudsigelige markedsbetingelser.⁵ Verenigte Oostindische Compagnie repræsenterede med Steensgaards ord en »...institutional innovation, an instance of progress, if you like...«.⁶

Da hollænderne enterede det asiatiske handelsrum, lykkedes det dem ikke at omforme det eksisterende handelsmønster i Asien; men de blev omvendt ikke opslugt af det.⁷ Der eksisterede en usamtidighed mellem de to strukturer, og deres møde karakteriserer Steensgaard som en strukturkrise mellem den traditionelle handel og hollændernes mere moderne organisering.

Steensgaard har viet anden del af sin fremstilling til at beskrive det begivenhedsmæssige forløb frem mod persernes erobring af portugisernes fæstning på Hormuz, hvorfra portugiserne ellers kontrollerede indsejlingen til

2. Steensgaard, 1973, s. 110–113.

3. I det følgende er Verenigte Oostindische Compagnie tildelt en privilegeret stilling på bekostning af den, Niels Steensgaard tildeler det engelske East India Company, idet de to tolkninger af Verenigte Oostindische Compagnie's rolle er tilstrækkeligt repræsentativ til belysning af modsætningsforholdet mellem Steensgaard og Sanjay Subrahmanyam.

4. Steensgaard, 1973, s. 151f.

5. Smst., s. 133 og 141f.

6. Smst., s. 412.

7. Smst., s. 406.

Den persiske Golf.⁸ Det er forfatterens pointe, at den »uvirkelighed«, der var over det diplomatiske spil op til Hormuz' fald, bekræfter tesen om, at de historiske aktører var fanget i en kamp mellem to strukturer, som endte med Verenigte Oostindische Compagnie's institutionelt baserede triumf.⁹

Hollændernes triumf over portugiserne skyldtes altså ifølge Steensgaard deres institutionelle overlegenhed. Aktørerne var underlagt en tidens begrænsning, hvorfor de ikke selv kunne erkende det tidehvert, om man vil, som Steensgaard mener var på vej. Portugiserne manglende omstillingsevne blev skæbnesvanger og fik dem til at miste grebet om den langdistancehandel, de havde været en del af siden Vasco da Gamas ankomst til Indien.¹⁰

Steensgaards tilgang er strukturalistisk, hvilket vil sige, at han søger efter fællestræk eller gentagelser i kilderne, der kan afsløre langtidsstrukturer i handelen, som samtiden ikke erkendte. Disse gentagelser i kilderne har Steensgaard i en senere artikel kaldt »rekurrente træk«.¹¹

Det er et rekurrent træk, at portugiserne var fanget i en traditionel, meget uigennemsigtig markedssituation i forhold til moderne forestillinger om markedet. Kompagniernes institutionelle adfærd var ligeledes kendetegnet ved rekurrente træk, som dannede en særlig struktur; men denne struktur var mere moderne og er således med til at forklare den historiske udvikling frem mod vor tid.

Subrahmanyams tolkning: »a complex historical interaction«

Sanjay Subrahmanyam mener i sin bog *The Portuguese Empire in Asia, 1500-1700* i lighed med Steensgaard, at der fandt et afgørende skifte sted i den europæiske tilstedeværelse i Asien i årene efter år 1600; men ifølge den indiske historiker var der helt andre årsager til, at hollænderne kunne triumfere på portugiserne bekostning.¹² Den portugisiske stat opererede ifølge Subrahmanyam i Asien ved hjælp af en art »...monarchical capitalism...« igennem organisationen Estado da India.¹³ Estado'en var ikke bundet af en særegen asiatisk handelsstruktur, idet Asien havde en meget stor egendynamik,

8. Smst., s. 209-343.

9. Smst., s. 343.

10. Smst., s. 406-414.

11. Niels Steensgaard: »Universalhistorie, samfundshistorie og historisk strukturalisme«, *Historisk Tidsskrift*, bd. 80, 1980, s. 88f.

12. Sanjay Subrahmanyam: *The Portuguese Empire in Asia, 1500-1700. A Political and Economic History*, Singapore 1993.

13. Smst., s. 45.

hvor de handelsmæssige betingelser for Estado'en hele tiden ændredes i takt med de politiske ændringer.¹⁴ Desuden var den portugisiske tilstedeværelse i Asien meget andet end Estado'en, idet mange købmænd opererede i særlige netværk uden for den statsligt organiserede Estado.¹⁵ Endelig drev jesuitter- og augustinerordenen handel og omfattende missionsvirksomhed i Asien.¹⁶

Når det alligevel lykkedes Verenigte Oostindische Compagnie at komme på banen, skyldtes det ikke så meget en institutionel overlegenhed som det var følgen af politiske og økonomiske ændringer, hvilket Subrahmanyam giver en række begivenhedshistoriske forklaringer på.

Hvad angår de internt portugisiske faktorer, blev den ellers så driftige asiatiske entrepriser, som prægedes af »mercantilism and messianism«,¹⁷ fra cirka 1570 udsat for to modgående tendenser. Det var for det første en vis inerti i organisationen, hvor man blot ville kontrollere handelen. Derudover udviklede man under indtryk af en særlig spansk hofkultur en forkærlighed for at erobre land. Dette bevirkede ifølge Subrahmanyam, at portugiserne kom til at bruge deres ressourcer på mange forskelligartede aktiviteter ud over handel, eksempelvis koloniseringen af Brasilien.¹⁸

Blandt andet på grund af sammenlægningen mellem Spanien og Portugal i perioden 1580–1641 førte staten en omskiftelig politik over for Estado'en, hvilket blandt andet medførte, at inkquisitionen ramte de nyligt kristnede jøder, som dominerede købmandsstanden, mens andre »New Christians« købte titler og blev for fine til at handle.¹⁹

Bortset fra Kronens rolle som næringsdrivende vil Subrahmanyam dog afvise at tale om egentligt forfald for perioden 1570 til 1610, idet megen handel kom på private hænder; men han lokaliserer, at der er et fald i antallet af returnerede skibe til Lissabon, hvilket tilskrives forholdsvis større tab af skibe i denne periode.²⁰ Disse interne faktorer blev afgørende, da portugiserne fra slutningen af 1500-årene blev sat under pres udefra.

I sidste halvdel af 1500-tallet skete der en konsolidering af flere store kontinentalstater i Asien såsom Det osmanniske Rige, Safavidernes dynasti i Persien, Mogulriget i Indien og Mingdynastiet i Kina, foruden at portugisernes lukrative handel med japansk sølv viste sig skrøbelig.²¹ Kampe mod

14. Smst., s. 28.

15. Smst., s. 231–238.

16. Smst., s. 262f.

17. Smst., s. 45.

18. Smst., s. 109–112.

19. Smst., s. 122.

20. Smst., s. 142.

21. Smst., s. 145–150.

de nævnte stater om de portugisiske besiddelser i Asien krævede store ressourcer, hvilket banede vejen for hollænderne. Repræsenteret af Verenigte Oostindische Compagnie kunne hollænderne gå friske ind i handelen på Asien, og med en stor kapital i ryggen og våben i hænderne lykkedes det for nordeuropæerne at erobre portugisernes førende status på den europæisk-asiatiske handel.²²

Hvad angår hollændernes rolle i spillet om magten i Det indiske Ocean, mener Subrahmanyam, at Verenigte Oostindische Compagnie repræsenterede »...that marvellous innovation – the national chartered trading company«. ²³ Portugiserne prøvede da også at efterligne det hollandske eksempel; men dels var det svært at ændre på den fungerende institution, Estado'en, dels manglede der risikovillig kapital.²⁴

At kompagniinstitutionen var en kvalitativ fornyelse i handelen, får dog ikke Subrahmanyam til at mene, at den afgørende ændring skal findes her. I stedet fastslår han, at Verenigte Oostindische Compagnie blot var en enkelt katalysator for den portugisiske tilbagegang, mens den bagvedliggende forklaring herpå skal findes i de ovennævnte interne problemer samt det mangfoldige ydre pres. At det gik, som det gik, var et udslag af en kompleks historisk proces, hvor mange faktorer spillede tilfældigt ind. Det afvises derfor af Subrahmanyam, at mødet mellem portugisernes og hollændernes måde at handle på i Asien var et møde mellem en traditionel og en moderne struktur, hvor aktørerne var fanget i en langtidsudvikling, idet det lige så vel kunne være gået anderledes.²⁵

At portugiserne tabte, er med Subrahmanyams ord et udtryk for, at »...by the end of the 1620s, the Portuguese over-reached themselves...«. ²⁶

Et spørgsmål om historiesyn

Det turde fremgå af ovenstående redegørelse for Niels Steensgaards og Sanjay Subrahmanyams syn på udviklingen i den europæiske tilstedeværelse i Asien i årene efter år 1600, at der hersker en betragtelig uenighed mellem de to på det faktuelle plan. Men hvorledes er der tale om, at deres respektive historiesyn er en medbestemmende faktor for, at den historiske vir-

22. Smst., s. 144f.

23. Smst., s. 160.

24. Smst., s. 158–163.

25. Smst., s. 144f.

26. Smst., s. 169.

kelighed opfattes så forskelligt? Svaret herpå må søges i en læsning af de to værker samt den debat, som Subrahmanyams bog affødte i midten af 1990'erne.

Subrahmanyam har i vid udstrækning skrevet *The Portuguese Empire in Asia, 1500-1700* op imod *Carracks, Caravans and Compagnies*, hvis tolkning han særligt i konklusionen langer kraftigt ud efter.²⁷ Formentlig afledt af både den meget eksplicite kritik og graden af nytolkning blev *The Portuguese Empire in Asia, 1500-1700* genstand for en række anmeldelser, samlet i et »Roundtable«, som afsluttedes med en replik fra Subrahmanyam.²⁸ Steensgaard deltog ikke heri, men har i en senere artikel givet, hvad der kan læses som et svar på kritikken.²⁹ Steensgaard er ikke den eneste, som kritiseres af Subrahmanyam;³⁰ men Steensgaards tolkning illustrerer på markant vis spændvidden i Subrahmanyams forsøg på en omfortolkning af den europæiske ekspansion.

Subrahmanyams skarpeste anklager går på Steensgaards brug af kategorier og hans strukturalistiske tilgang, som beskyldes for at indeholde et forsimplet og eurocentrisk historiesyn.³¹ Til gengæld påstår Steensgaard, at Subrahmanyams metode ikke er frugtbar, altså at den indiske historiker ikke fremlægger ny viden eller indsigt i sin syntese.³²

Udgangspunkt for den følgende analyse er, at enhver historiker arbejder ud fra et korrespondenskriterium for sandhed, altså en søgen efter sandheden ved hjælp af en objektivitet med forbehold. Disse forbehold eller præmisser er bestemt af historikerens metode og ideologi. Ved hjælp af tre hypoteser om præmisserne for Steensgaards og Subrahmanyams videnskabelige objektivitet skulle det da være muligt at analysere deres værdiforestillinger både videnskabsinternt og videnskabsseksternt og dermed vurdere betydningen af de forskellige historieopfattelser.³³

27. Smst., s. 270-274.

28. Roundtable: »Notes on Sanjay Subrahmanyam. The Portuguese Empire in Asia, 1500-1700: A political and Economic History, with a Response by Sanjay Subrahmanyam«, *International Journal of Maritime History*, vol. V, 2, 1993, s. 211-253.

29. Niels Steensgaard; »Produktion, markedsadfærd og voldsanvendelse i den europæiske ekspansion«, *Struktur og Funktion. Festskrift til Erling Ladewig Petersen*, Odense 1994, s. 115-127.

30. Subrahmanyams kritik går desuden på J.C. Van Leur i Subrahmanyam, 1993, s. 270-274, mens M.N. Pearson og Immanuel Wallerstein kritiseres i Roundtable, 1993, s. 241-253.

31. Subrahmanyam, 1993, s. 270-274.

32. Steensgaard, 1994, s. 123.

33. Om opdeling af historiesynet i videnskabsinterne og -eksterne faktorer se Jens Chr. Maniche: *Den radikale historikertradition*, Århus 1981, s. 3-23.

Det drejer sig for det første om Knut Kjellstadli *Fortida er ikke hva den en gang var*,³⁴ der benyttes til en indkredsning af Steensgaards historiesyn som relationistisk, hvilket vil sige, at historien er objektiv derved, at den er saglig og argumenterende, men at den kan være partisk i den forstand, at den er forpligtet på visse værdier. Ligeledes inspireret af Kjellstadli er det tesen, at Subrahmanyams historiesyn, skønt mestendels relationistisk, er mere relativistisk end Steensgaards i sit forsøg på at nærme sig en større upartiskhed i emnevalg og problemformulering.

For det andet giver det mening at antage, at Steensgaards metode er strukturalistisk, mens Subrahmanyam har en hermeneutisk tilgang til sit emne.

For det tredje er det, inspireret af Niels Brimnes' artikel »Udvikling, kultur, civilisation«,³⁵ meningsfuldt at antage følgende: Steensgaard opererer med en art skeptisk modernistisk strategi i sin forestilling om historisk udvikling, hvorimod Subrahmanyam har en overvejende kulturel relativistisk strategi i en fremhævelse af, at der findes flere, principielt ligeværdige perspektiver på den fortidige virkelighed.

Analysen vil være koncentreret dels om Steensgaards og Subrahmanyams uenighed vedrørende de centrale aktører og strukturer, dels om de to forfatters statsopfattelse og forestilling om voldsanvendelse, idet disse faktorer forekommer illustrative for deres respektive historiesyn. Den skal dog også komme ind på spørgsmålet om valget af kilder og om fortælleteknikken, der hænger sammen med historiesynet.

Aktører og strukturer

Hvad angår valg af emne, er der selvsagt et stort sammenfald mellem Steensgaards og Subrahmanyams historiske fremstillinger. Der er tre helt centrale aktører i de to forfatters fremstillinger, nemlig portugiserne, hollænderne og hvad man kan sammenfatte som de asiatiske stater. De beskæftiger sig ligeledes begge to med, hvad de opfatter som væsentlige økonomiske og politiske langtidstendenser i det 16. og 17. århundrede. Det er alligevel muligt i valget af undersøgelsesfelt at lokalisere nogle af Steensgaards og Subrahmanyams historiografiske modsætninger, idet eksempelvis spørgsmålet om, hvis historie det er, som skrives, indikerer et forbehold for objektiviteten.

34. Knut Kjellstadli: *Fortida er ikke hva den en gang var*, Oslo 1994, s. 291–303.

35. Niels Brimnes: »Udvikling, kultur, civilisation – tre strategier i studiet af vestens dominans«, *Den jyske Historiker*, nr. 66: Udvikling, kultur, civilisation, 1994, s. 7–18.

Hos Steensgaard er forbeholdene til stede i problemstyringen af fremstillingen, når han siger, at »...the confrontation of the carracks, the caravans and the compagnies – was more than a tale of triumph and disaster, but also constituted a decisive moment in world history, pointing towards that distribution of wealth and power which characterized later centuries and the world in which we live«. ³⁶

Den danske historiker ønsker altså eksplicit at se hændelserne omkring år 1600 i lyset af den måde, rigdom og magt er fordelt på i verden i dag, hvorved Steensgaards spørgsmål til historien giver historien retning, idet bindemidlet mellem fortid og nutid udgøres af strukturerne. Tesen om den strukturelle krise var derudover »...part of the clash between the Catholic Iberian powers and the Protestant Channel powers, and it was part of the confrontation between older and newer entrepreneurial forms – a step towards the development of modern economy«. ³⁷ Undersøgelsesfeltet bliver da tildelt en privilegeret status.

For det første bliver det institutionelle møde fremstillet som særlig væsentligt for at forstå den historiske udvikling. Derved opnår Steensgaard en forklaringsmæssig reduktionisme, hvor der markeres en tydelig forskel på de forskellige strukturer – mens en vis blindhed over for historiske omstændigheder vanskeligt kan undgås.

For det andet har tiden omkring år 1600 forrang som et afgørende tidspunkt i den historiske udvikling. Steensgaard kan da siges at have en emne- og problemstyret subjektivitet eller partiskhed, om man vil.

Subrahmanyam taler Steensgaards prioritering af afgørende faktorer i det historiske forløb midt imod. Med hensyn til problemstyring i *The Portuguese Empire in Asia, 1500-1700* er den indiske historiker umiddelbart mere beskeden end Steensgaard, idet ønsket går på at *lokalisere* kontinuitet og diskontinuitet i den portugisiske tilstedeværelse i Asien ved hjælp af politisk og økonomisk historie. Han betoner dernæst vigtigheden af undgå henholdsvis en eurocentrisk, og hvad han kalder en »ex-centrisk« historie. ³⁸

Den indiske historiker mener da heller ikke, at de behandlede emner er »...neither specific to the history of Portugal and Europe, nor to that of Asia. It might be said with equal truth that they belong to both, even as they belong to neither of the two«. ³⁹

36. Steensgaard, 1973, s. 7.

37. Smst., s. 10.

38. Subrahmanyam, 1993, s. 1f.

39. Smst., s. 277.

Det er altså ifølge Subrahmanyam ikke meningen, at historien er »no-gens«. Han har ikke et ønske om at forklare, hvordan mennesket anno 1993 er kommet dertil, men ønsker snarere at forstå den skildrede periodes mennesker på deres egne betingelser. Ræsonnementet for dette historiesyn må være, at ganske vist gik det, som det gik, men at det lige så godt kunne være gået anderledes, hvorfor vi skal være os for »...the inherent dangers that lie in hindsight...«. ⁴⁰

Det er derfor vigtigt at rehabilitere portugiserne og asiaterne. Deres historie skal fortælles på lige fod med de sejrende imperialistiske nordeuropæeres, hvorfor det eksempelvis er væsentligt, at de rent numerisk repræsenteres ligeligt i skildringen. At Subrahmanyams bestræbelser herpå opfattes som væsentlige, illustreres af den debat, Subrahmanyams bog affødte om »too-many-portuguese-and-too-few-Asians«. ⁴¹

Samme sted siger Subrahmanyam eksplicit, at Steensgaard skærer alle portugisere over én kam. ⁴² Den indiske historiker pointerer herimod i *The Portuguese Empire in Asia, 1500-1700*, at private portugisiske købmænd fortsatte en livlig handelsaktivitet efter kompagniernes indtog, hvorfor Steensgaards påstand om »decline« kun gælder for Kronen som agent i handelen. ⁴³ Den indiske historiker lægger i det hele taget stor vægt på mangfoldigheden og dynamikken i de portugisisk-asiatiske relationer snarere end at prioritere, hvilke af disse der er de væsentlige og afgørende. ⁴⁴ Dette gør sig eksempelvis gældende i det konkluderende afsnit: »the Portuguese commercial and imperial enterprise in Asia evolved a great deal in its character between 1500 and 1700, and ... this evolution was the result of the interaction of changes...«. ⁴⁵

Subrahmanyam fremhæver dog herpå, at historien ville være forløbet anderledes uden tilstedeværelsen af jesuitterne og det japanske sølv, men kun for at understrege, at disse indgår tilfældigt i »...a complex historical interaction«. ⁴⁶ Den indiske historiker forsøger derfor, i modsætning til Steensgaard, ikke at opstille generelle forklaringsmodeller for det specifikke historiske forløb.

Subrahmanyams mål er i stedet at give en så fyldig og dækkende tolkning af den portugisiske tilstedeværelse i Asien som muligt. Bogen handler

40. Smst., s. 273.

41. Roundtable, 1993, s. 220 og s. 246.

42. Smst., s. 250.

43. Subrahmanyam, 1993, s. 142.

44. Smst., s. 267-269.

45. Smst., s. 277.

46. Smst., s. 277.

derfor om meget andet end årsagerne til, at det lykkedes Verenigte Oostindische Compagnie at fravriste den portugisiske Estado kontrollen med handelen på Asien. Alligevel kan man med en vis ret sige, at mylderet af de begivenheder i tiden mellem år 1500 og 1700, som Subrahmanyam tager op til overvejelse, til sammen udgør en række forklaringer på den ændring i handelsmønstret, der førte til den hollandske triumf. Hos Subrahmanyam danner de begivenhedshistoriske elementer i fremstillingen nemlig en lang række af tilfældigheder, som bestemmer udfaldet over tid. Dette er også en af grundene til forskelligheden i deres respektive udlægninger af periodens økonomiske og politiske langtidsudvikling.

Steensgaards vurdering af årene omkring 1600 som særligt afgørende afvises af Subrahmanyam, der som nævnt mener, at »...the Portuguese commercial and imperial enterprise in Asia evolved a great deal in its character between 1500 and 1700...«. ⁴⁷ Allerede fra 1515 og fremefter var der presionsgrupper og interesser i Portugal, der udsatte det asiatiske imperium for en »...spatial diversification...«, ⁴⁸ altså for stor spredning i interessesfæren. Hollænderne var blot katalysatorer i en større asiatisk sammenhæng, som gjorde, at de selv senere mistede deres status som den førende europæiske handelsmagt til englænderne. ⁴⁹

Hvad Subrahmanyam ser som de mest betydningsfulde ændringer i løbet af den skildrede periode, er i stedet følgende: For det første blev Det indiske Ocean knyttet til Europa og Amerika, og de fundamentale kontakter var etableret inden Verenigte Oostindische Compagnies ankomst omkring år 1600. For det andet foregik der en ændring af den asiatiske statslogik, således at et »intermediate regime« ⁵⁰ blev det typiske, hvilket vil sige en stat, som både virker ved agerbrug og handel. For det tredje oplevede man en mere intens produktion henvendt til markedet. Samlet er det Subrahmanyams opfattelse, at der skete en evolution inden for handel og imperiebyggeri. ⁵¹

Med hensyn til objektiviteten i de to historikers valg af emne og problemformulering kan man konkludere, at Steensgaard udsatte sig for kritik ved at undersøge institutionelle forandringer af global relevans ud fra en primært europæisk konfrontation. De asiatiske stater fungerer nærmest som blind makker i det strukturelle spil, hvilket må tilskrives en systematisk

47. Smst., s. 277.

48. Smst., s. 180.

49. Smst., s. 273.

50. Smst., s. 276.

51. Smst., s. 276f.

blindhed. Det får Subrahmanyam til at rette de førnævnte anklager for eurocentrisme mod Steensgaard. Upartiskhed i emnevalg og problemstilling forekommer derimod nærmest apriorisk for Subrahmanyam. Fra Steensgaards synsvinkel bliver den indiske historikers problemstilling til gengæld ikke særlig skarp, idet den proklamerede rehabilitering af portugiserne i forhold til for eksempel Steensgaards udlægning ikke tjener andre formål. Subrahmanyam præciserer nemlig ikke lokaliseringen af den portugisiske tilstedeværelse som stort andet end mangfoldig, kompleks, dynamisk og omskiftelig. En tilstedeværelse, som udspiller sig i en periode, som præges af økonomisk og politisk evolution.

Emnevalg og problemformulering styrker formodningen om, at Steensgaard har et relationistisk historiesyn, mens Subrahmanyam er mere relativiserende ved at afstå fra at give historien andet end kronologisk retning. Betonningen af mangfoldigheden frem for væsentligheden sætter en kulturrelativerende opfattelse over for Steensgaards erkendelse af udvikling hen imod vor tid. Steensgaard skriver nutidsmenneskets historie. Om han mener, at udviklingen frem mod nutiden er positiv eller negativ, vil blive behandlet nedenfor.

Kildevalget

Begge fremstillinger bygger på dels egne kildestudier, dels den eksisterende, omfangsrige litteratur.

Hvad angår kvantitativ kildeanvendelse, har både Steensgaard og Subrahmanyam opstillet tabelmateriale ud fra regnskaber for Estado'en og Verenigde Oostindische Compagnie samt optegnelser over anløb af skibe i forskellige havne. Steensgaard benytter derudover beregninger af prisfluktuationer for silke og krydderier, mens Subrahmanyam har medtaget overslag på nogle af periodens demografiske ændringer.⁵²

Den kvalitative kildeanvendelse er derimod vidt forskellig for de to forfattere. Da Steensgaards fokus i den første strukturelle del af sin monografi primært er rettet mod Estado da India og Verenigde Oostindische Compagnies institutionelle forskelle, benytter han sig i vid udstrækning af deres officielle korrespondance vedrørende europæisk såvel som asiatisk orienteret handelspolitik. I sin beskrivelse af den traditionelle asiatiske handel har Steensgaard brugt enkelte mere subjektive kildeudsagn, eksempelvis brevbøger

---

52. Steensgaard, 1973, s. 4 og Subrahmanyam, 1993, s. x-xi.

med rejseskildringer.⁵³ Man kan dog sige om Steensgaards valg af kilder, at han anvender kilder, som efter almindelige kildekritiske normer tillægges en forholdsvis stor troværdighed i deres udsagn om den økonomiske og politiske virkelighed. Desuden er der et fravær af værdiladede spørgsmål direkte til kilderne, som i stedet skal afspejle de førnævnte rekurrente træk.

Han tager hovedsageligt officielle beretninger i anvendelse i anden del af værket, hvor fokus som nævnt er rettet mod diplomatiets utilstrækkelighed i det storpolitiske spil; men han argumenterer for, at den kronologisk styrede andendel af værket er underlagt første dels strukturelle analyse. »Events are dust« citerer Steensgaard den franske historiker Fernand Braudel for at have sagt, hvilket den danske historiker tilslutter sig.⁵⁴ Det væsentlige er i stedet, som ovenfor nævnt, om kilderne som helhed har korrelation til de påståede strukturer.

I lighed med Steensgaard benytter Subrahmanyam sig af handelskompaniernes papirer; men hans undersøgelsesfelt spreder sig både geografisk og socialt over flere forskellige grupper end Steensgaards, og blandt andet derfor tager han flere forskellige typer af kvalitative kilder i anvendelse. Memoirer, asiatiske staters myter i form af overleveret Oral History, missionærers religiøst farvede optegnelser og diverse rejsebeskrivelser citeres i afhandlingen, og selv om den indiske historiker i sin indledning tager forbehold for de forskellige kilders subjektivitet, får man indtryk af, at de tillægges en betydelig sandhedsværdi.⁵⁵ Som et enkelt eksempel herpå kan nævnes Subrahmanyams tolkning af de store, agrart baserede asiatiske staters forhold til handel i middelalderen. Ud fra en religiøs arabisk tekst argumenterer Subrahmanyam på den ene side for, at staterne kunne være fjendtligt indstillede over for handel, idet teksten nævner et modsætningsforhold mellem købmandsskab og ridderlige dyder. Dernæst nævner Subrahmanyam, at det på den anden side forekom, at disse stater var merkantilt interesseret, idet en anden litterær kilde er positivt indstillet over for, at profeten Muhammed »...was a member of a merchant house...«.⁵⁶

Subrahmanyam citerer meget personlige samtidige opfattelser af begivenhedernes gang. Man får indtryk af, at det til dels er et litterært kneb, som skal bibringe en vis nerve i fortællingen; men at det tillige, og måske i højere grad, er et forsøg på at få så mange forskellige historiske aktører frem i

53. Steensgaard, 1973, s. 22–59 anvendes optegnelser af europæiske og armenske købmænd og andre rejsende.

54. Smst., s. 209f.

55. Anvendelse af kilder, som traditionelt betragtes som litteratur: Subrahmanyam, 1993, eksempelvis s. 3–8, 11, 37, 42, 53 og 58.

56. Subrahmanyam, 1993, s. 18.

rampelyset som muligt. Når Subrahmanyam lægger så megen vægt på tilfældighedernes betydning for det historiske forløb, er det nærliggende for ham at pointere, at den virkelighed, som i 1590'erne fik augustinermunken Frei António de Piedade til at argumentere for en erobring af Cambodia, er lige så »sand«, som den historikeren anno 1993 kan skrive om samme. I hvert fald tages blandt andet dette synspunkt til indtægt for, at portugiserne i den sidste del af 1500-tallet gik mere op i at erobre land end i at handle, hvilket Subrahmanyam tilskriver en mentalitetsændring på grund af den spanske hofkulturs indflydelse i Portugal.⁵⁷

Hans brug af Oral History må tilskrives et forsøg på at komme ud over det problem, at det var magtens mænd, som ytrede sig i de traditionelt brugte kilder. Altså et forsøg på at få »de andre« i tale.

Om de to forfatters valg af kilder kan man sige, at Steensgaard benytter traditionelle kilder til at belyse de politiske og økonomiske forhold, mens Subrahmanyam opererer ud fra mere relative kriterier, idet han tillægger subjektive betragtninger en forholdsvis stor troværdighed. Med henvisning til ovenstående hypotese nummer to er det muligt at konkludere, at Steensgaards kilder tjener de historiske strukturer, som fungerer på et andet plan, mens Subrahmanyams tekstnære tolkninger med henblik på at »forstå« fortidens mennesker er udtryk for en hermeneutisk kildeanvendelse.

Eurocentrisme contra universalisme?

Både Niels Steensgaard og Sanjay Subrahmanyam har andetsteds givet udtryk for den opfattelse, at historieforskningen bør arbejde ud fra et globalt perspektiv.⁵⁸ Men lever de hver især op til dette ambitiøse krav i de analyserede fremstillinger?

Steensgaard har i en senere artikel eksplicit forklaret sit forsøg på at formulere teorien om mødet mellem ældre og nyere strukturer, hvor nutiden er alle tings målestok. Han definerer et historisk rum, som skal opnå en objektivitet i forhold til ældre forsknings snærende bånd såsom staten og nationen, hvorved enhver historisk undersøgelse skal forholde sig til totaliteten. Både til det største rum, det universelle, og til det største tidsrum, i princippet hele historien. Der er en erkendelse hos den danske historiker i umuligheden af at sætte sig ud over sin egen samtid. Nutiden og dens problemer bør være styrende for historieforskningen, og da nutiden (i hvert fald i den

57. Smst., s. 122–133.

58. Steensgaard, 1980, s. 99f. og Roundtable, 1993, s. 253.

vestlige verden) gerne betegnes som rationel og moderne, bliver det historikers opgave at finde de brud i historien, som leder frem til en forståelse af moderniseringsprocessen.⁵⁹ Men hvorfor kalder Subrahmanyam da Steensgaard for eurocentriker?

Det skyldes, at Subrahmanyams forståelse af universalitet er anderledes. I sit forsøg på at tolke europæernes møde med asiaterne nærmer Subrahmanyam sig den strategi, der er blevet betegnet som kulturrelativisme.⁶⁰

Den indiske historiker anerkender nemlig ikke Steensgaards strukturalisme, idet den med sin fokus på historiens endelige udfald, altså nutiden, eller det moderne, nedvurderer de træk i den historiske virkelighed, som var irrationelle og traditionelle. I stedet for strukturernes rekurrente træk vil den indiske historiker hævde, at der på et hvert givent tidspunkt i historien har fundet begivenheder sted, som ændrede historiens gang. Der findes heller ingen totalitet i rumlig forstand, idet enhver oplever sin egen helt specifikke virkelighed, som glemmes i vrirten af strukturer. Da de moderne, rationelle strukturer, som Steensgaard forestiller sig, er af overvejende vestlig oprindelse, kan Subrahmanyam ud fra sin egen optik kalde Steensgaard for eurocentriker.

Vindernes historie er angelsaksisk og protestantisk domineret; så for at skrive den portugisiske eller Den tredje Verdens historie på en fair måde er det ifølge Subrahmanyam nødvendigt at sætte sig ud over de vestlige kategorier. Det anses nemlig for at være forkert i vore dages globale virkelighed at vurdere folkeslag eller sociale grupper som umoderne eller gammeldags.⁶¹ Subrahmanyams universalisme er en relativisering af det totale rum og af udvikling over tid. I bedste historistiske ånd er det i stedet meningen, at historikeren skal forstå fortiden på dens egne præmisser.⁶²

Men spørgsmålet er, om Subrahmanyam selv kan leve op til dette. I Subrahmanyams vel nærmest historistiske forsøg på at »forstå« fortidens mennesker vil han under alle omstændigheder skulle bruge nogle kategorier, som begrænses af, at det er vinderne, som skriver historien. Indledende stiller den indiske historiker sig selv den opgave at beskrive kontinuitet og diskontinuitet i den portugisiske tilstedeværelse i Asien;⁶³ men med Subrahmanyams metode får man indtryk af, at hele perioden var altovervejende kontinuerlig for portugiserne.

Subrahmanyams insisterer nemlig på det evigt dynamiske Asien og de portugisere, som i første omgang ikke udsattes for »decline«, men »reorien-

59. Steensgaard, 1980, s. 82–100.

60. Brimnes, 1994, s. 12–15.

61. Smst., s. 12.

62. Smst., s. 12.

63. Subrahmanyam, 1993, s. 2.

tation«. ⁶⁴ Da nordeuropæerne alligevel triumferede, er det svært for Subrahmanyam at forklare de kvalitative ændringer i den beskrevne periode med andet end den selvindlysende forklaring om den stærkere magts triumf over den svagere. ⁶⁵

Det er en kulturel relativistisk position, at en kulturelt defineret gruppe altid er »in the making«. Det vil sige, at den er i en uophørlig proces, hvorved gruppen får en ringe samfundsmæssig forklaringsfaktor. ⁶⁶ Det synes, som om Subrahmanyam prøver at give indtryk af, at portugiserne i perioden fra 1500 til 1700 kontinuerligt var »in the making«; men samtidigt er han bundet af at skulle definere nogle kategorier, der kan forklare, hvorfor Verden så anderledes ud i år 1700, end den havde gjort 200 år tidligere.

Frem for at kategorisere det portugisiske samfund som traditionelt bruger Subrahmanyam da betegnelsen »...less 'advanced' ...« om det. ⁶⁷ Den territoriefikserede spanske mentalitet betegnes i forbindelse med erobringen af Amerika som »...seemingly seignorial...«, idet den benyttede sig af »quasi-feudal institutions«. ⁶⁸ Alle disse kategorier benyttes traditionelt i relation til mere moderne betegnelser. Der vil altid være kategorier; Subrahmanyam erstatter blot Steensgaards politiske ukorrekte med sine egne, hvorfor han må vedkende sig altid at tale fra en nutidig position.

Med hensyn til den tredje hypotese kan det siges om Subrahmanyam, at han taler fra et kulturel relativistisk standpunkt, mens Steensgaard har en art skeptisk modernistisk historieopfattelse. Fokus hos Steensgaard er ikke som hos Subrahmanyam noget ideal om at se verden i al sin kompleksitet – den hænger nemlig sammen i »la longue durée«, som udgør det globale perspektiv. Omvendt er der fra Subrahmanyams mere relativistiske synspunkt en fare for, at Steensgaard presser egne udviklingstræk ned over »de andre«.

Fortællestruktur

Hos Steensgaard kan man sige, at hele fremstillingen former sig som en påvisning af den fremførte tese. Den strukturelle krise mellem portugiserne og nordeuropæerne er omdrejningspunktet. Således er hele første halvdel af bogen bygget op som en sammenligning af det gamle og det nye, som mødes i midten af bogen og udkæmper det afgørende slag. Det er næsten som en

64. Smst., s. 142f.

65. Smst., s. 214f.

66. Brimnes, 1994, s. 13.

67. Subrahmanyam, 1993, s. 144.

68. Smst., s. 109.

græsk tragedie, hvor skæbnen («la longue durée») er den egentlige hersker, som dikterer udfaldet i kampen mellem guderne (de sociale strukturer), mens menneskene (de historiske aktører og de enkelte begivenheder) er fanget i et spil, de ikke selv kan overskue. Det udfoldes af Steensgaard i anden halvdel af bogen – »...the actors on the diplomatic and military scene were only players in a drama they themselves were unable to shape«, som Steensgaard selv skriver.⁶⁹ Steensgaard beskriver hele »uvirkeligheden« ved det diplomatiske spil frem mod »The loss of Hormuz«, så man får det indtryk, at *Carracks, Companies and Caravans* er Iliaden på prosa med Hormuz som Troja.

Subrahmanyams opbygning er præget af forsøget på at se det historiske forløb så objektivt som muligt. Fortællestrukturen er for eksempel strengt kronologisk, da bogens 10 kapitler er bygget op på følgende måde: I kapitel 1 defineres det asiatiske rum, som udgør den centrale scene for fremstillingen. I kapitel 2 følges det op af en fortolkning af det portugisiske samfund i perioden 1200–1500, og herfra går det derudad fra kapitel 3 til 7 med at analysere det kulturmøde, der finder sted mellem de to parter i perioden fra 1500 til 1700. Hvert af disse kapitler dækker et forløb på mellem 30 og 55 år, således at Subrahmanyam forsøger at undgå at forfordede særlige episoder eller vendepunkter. Kun i kapitlerne 8 og 9 brydes kronologien til fordel for en vurdering af dels den officielle, dels den uofficielle portugisiske tilstedeværelse i Asien.

Mens Steensgaard dramatiserer sin tese om det store brud, kan man sige, at Subrahmanyam rent stilistisk opnår at give indtryk af kontinuitet og stabilitet i den portugisiske tilstedeværelse i Asien ved hjælp af den, i forhold til Steensgaard, monotone opbygning. Fortællestrukturen er da med til at bekræfte de opstillede hypoteser.

Stater og vold

For Steensgaard er det som nævnt væsentligt at finde træk, der peger hen imod det moderne samfund. I *Carracks, Caravans and Companies* betoner han derfor kompagniernes rationelle voldsanvendelse i kraft af deres »...internalization of the protection costs«.⁷⁰

For Subrahmanyam er argumentet om rationel voldsanvendelse uacceptabelt, idet kompagnierne optrådte lige så voldeligt som portugiserne.⁷¹ Han

69. Steensgaard, 1973, s. 209.

70. Smst., s. 151.

71. Roundtable, 1993, s. 243-250.

påstår dernæst, at Steensgaard hylder rationaliteten, hvilket er langt fra *comme il faut*, når alle ved, hvorledes nazisterne myrdede jøderne efter bedste anvendelse af knappe ressourcer. Steensgaard ville formodentlig karakterisere dette som en vulgær tolkning og ikke mene, at nutidsmennesket lever i den bedste af alle verdener, blot fordi den er genneminstitutionaliseret.

I en senere artikel, der kan ses som en replik på »Roundtable«, har Steensgaard beskrevet, hvorledes staten som regulerende, distribuerende institution har en nødvendig voldsanvendelse. Heri vedgår Steensgaard, at vejen til det moderne samfund er brolagt med vold. I de moderne institutioner er der imidlertid en mulighed for at minimere volden, idet disse får menneskene til at handle rationelt og økonomisk.⁷²

Der ligger naturligvis en skepsis over for det moderne samfund i brugen af det negativt værdiladede udtryk »vold« som rekurrent træk i den europæiske ekspansion.⁷³ Jeg vil dog vove den påstand, at Steensgaard foretrækker nutidens angelsaksisk prægede verden. I sin artikel om voldsanvendelse sætter han nemlig ord på det moderne samfund: »ejendomsret«, »kontraktssikkerhed«, »legalisering«, »produktiv virksomhedsbeskyttelse« og endelig »rationalitet«. Alle er de udtryk, som tjener til at argumentere for, at »...det engelske kompagni sikrede sig, at retsgrundlaget var i orden i forholdet til de engelske og de asiatiske magter, i deres som regel beskedne voldsanvendelse«. ⁷⁴

Steensgaard angiver således her graden af voldsanvendelse til trods for, at han samme sted har kritiseret Subrahmanyams påstand om de voldelige kompagnier ved at sige, »at både de, der vil se kompagnierne som fredelige og de som vil se dem som voldelige, har let ved at finde eksempler«. ⁷⁵ Jeg opfatter det på den måde, at Steensgaard mener begivenhedshistoriske eksempler, så om det er en passende kritik, må bero på en vurdering af, om det er mest korrekt at argumentere ud fra begivenheder eller strukturer.

72. Steensgaard, 1994, s. 125f. Når voldsanvendelsen er i centrum her, skyldes det vel dels Subrahmanyams kritik, dels en imødegåelse af en ændret forestilling om den politiske korrekthed, for i *Carracks, Caravans and Compagnies* har det negative aspekt af kompagniernes voldsanvendelse en noget mere tilbagetrukket position. Måske var det i datidens postkoloniale politiske klima (hvor Portugal stadig var kolonimagt) ikke nødvendigt at eksplisitere voldsanvendelsen.

73. Aksel E. Christensen opponerede da også mod Steensgaards sprogbrug, idet han foretrak begrebet »magt«; Aksel E. Christensen: »Internationale økonomiske problemer omkring år 1600. Opposition ved Niels Steensgaards disputatsforsvar«, *Historisk Tidsskrift*, 13. rk. bd. 3, 1976, s. 65.

74. Steensgaard, 1994, s. 123.

75. Smst., s. 122f.

Jeg vil ud fra Steensgaards karakteristik af volden konkludere, at hans idé om verdenshistoriens retning overvejende er fremskridtets. Kompagnierne minimerede beskyttelsesomkostningerne, hvilket gav en mindre voldsanvendelse. Steensgaard siger, at han ikke fælder nogen dom over historien; men helt upartisk er han ikke.

Subrahmanyam mener, at volden er mere kompleks, end Steensgaard gør den til;⁷⁶ men derudover ytrer den indiske historiker sig ikke eksplicit om vold. Det må dog formodes med nedenstående in mente, at det er Subrahmanyams opfattelse, at voldsudøvelse er et anliggende, som praktiseres mest intenst af stater snarere end af købmænd, og at øget handel fører til mindre vold.

Ifølge både Steensgaard og Subrahmanyam har handel altså en civiliserende effekt. Men hvad angår statens rolle i handelen, træder forskellene frem. Mens Steensgaard som nævnt roser det innovative i den institutionelle sammenhæng mellem stat og kompagni, hvilket giver en stabil økonomisk politik, er det Subrahmanyams indtryk, at dette var en ulempe: »Besides, a serious problem appears to be that the Dutch in their trade of the period were never too keen on the notion of improving efficiency through competition, but preferred instead to use legislation, state power, and force to promote trade.«⁷⁷ Andetsteds fremhæves de portugisiske købmænd som den ærlige og fredelige merkantile del af den portugisiske tilstedeværelse, der ofte var »...anxious to keep the state at arm's length«.⁷⁸

I sin bog *Den radikale historikertradition* har Jens Chr. Manniche argumenteret for, at det danske historikermiljø i perioden fra 1870'erne til slutningen af 1960'erne var domineret af en videnskabsteoretisk og ideologisk kontinuitet.⁷⁹ Jeg mener i al dristighed, at Steensgaard har en rem af huden i form af en opdateret, mere skeptisk verdenshistorisk version heraf. Jo færre forsvarsudgifter (beskyttelsesomkostninger), jo mindre krig (vold). Velfærdsstaten med sit voldsmonopol er den regulerende store institution, som beskytter erhvervslivet og giver den enkelte en tryk tilværelse med overskuelige fremtidsmuligheder. Dette kan siges at være et socialliberalt synspunkt.

Subrahmanyam opnår i sit forsøg på at være politisk korrekt og objektiv at gøre sine ideologiske ståsteder meget implicite. Jeg mener imidlertid, det er muligt at karakterisere hans synspunkter omkring stat og marked som

76. Roundtable, 1993, s. 247–250 og Subrahmanyam, 1993, s. 270–273.

77. Subrahmanyam, 1993, s. 273.

78. Smst., s. 269 og 276.

79. Manniche, 1981, s. 394–399.

neoklassiske, idet det synes, som om Subrahmanyams optik er æraen efter Den kolde Krig med idealer om frihandel i en multietnisk verden. Det ses eksempelvis i karakteristikken af det senmiddelalderlige Asiens øgede orientering hen imod handel, som blandt andet betegnes som »prosperous and cosmopolitan«. ⁸⁰ Man kan endda tale om, at »...an 'age of commerce' in South-east Asia – represents a phase of far greater elite political mobility without conquest.« – En elite, som udmærkede sig ved fleksibilitet og omstillings-evne. ⁸¹ Opstillingen af disse dyder har et stort sammenfald med moderne idealer for management. Ligeledes blev religiøse strømninger spredt ved hjælp af »kulturindlæring« og handelskontakter. ⁸² Det er muligt, at Subrahmanyam hverken skriver eurocentrisk eller »ex-centrisk«; men det lykkes ikke for ham at skjule, at hans ståsted er den moderne intellektuelles. ⁸³

Vurdering af de to historiesyn

Det er ikke dette essays formål at besvare spørgsmålet om, hvis udlægning af det historiske forløb der forekommer mest plausibel. Til gengæld kunne det være interessant at se på frugtbarheden af deres respektive metoder. Det må være al forsknings mål at frembringe ny viden og indsigt eller omkalfatre den eksisterende inden for erkendelse af den fortidige virkelighed. Med hvilke mål og midler lever de to forfattere da op til disse fordringer?

Man kan sige, at Steensgaard har til hensigt at forstå nutiden, mens Subrahmanyams mål er at forstå fortiden på dens egne præmisser. Hvis dette kan lade sig gøre, er hans metode frugtbar; men analysen af Subrahmanyams historiesyn har vist, at det er omsonst at sætte sig ud over sin egen tid og de begrænsninger, den stiller i tid og rum. Dette problem har Steensgaard gjort sig klart, og han tager fuldt ud ansvaret for sine vurderinger af fortiden. Risikoen ved at mene, at nogle begivenheder og strukturer er mere relevante end andre, er naturligvis, at han kan tage fejl. I jagten på at løse sit historiske problem opstår der andre i stedet. Eksempelvis det strukturalistiske problem, at teorien om den stukturelle krise mellem kompagniinstitutionerne og det traditionelle handelsmønster kan få sit eget liv, som styrer

80. Subrahmanyam, 1993, s. 14f.

81. Smst., s. 24.

82. Smst., s. 29.

83. Om der er en sammenhæng mellem det lidt elitære historiesyn og den sociale struktur i Indien, skal jeg lade være usagt.

empirien længere, end den kan bære.⁸⁴ Ganske vist løses det opstillede problem på de opstillede præmisser; men præmisserne har naturligt deres begrænsninger i kun at være modeller. Inden for det paradigme, man kunne kalde strukturalisme, fungerer Steensgaards tese; men der er, som ovenfor nævnt, altid tale om en objektivitet med forbehold.

Man kan se Subrahmanyams bog som et partsindlæg til fordel for den ikke-vestlige verden samt Portugal, som han mener har haft en status som »the kaffirs of Europe«.⁸⁵ De to forfattere er stort set enige om det begivenhedsmæssige hændelsesforløb; men Steensgaard har en ideologisk interesse i at fokusere på de sammenhængende strukturer mellem fortid og nutid. Subrahmanyam derimod kan siges at have opmærksomheden rettet mod den stadige kompleksitet i det historiske forløb. Derved siger Subrahmanyam indirekte, at det kunne lige så godt være gået anderledes, således at det var Portugal og de asiatiske lande, som havde sejret i tidens løb. Man kan da også dårligt fortænke Subrahmanyam i at mene, at det ville være ærgerligt, om de mentalitetsmæssige forskelle mellem nord og syd er så indgroede, at Verden ikke kan ændres til Den tredje Verdens fordel. For selv om der er nuancer i de to forfatters syn på, hvad der er det moderne, er det det overordnede indtryk, at det optimale for Subrahmanyam er en udvikling efter vestligt forbillede.

Det er et nærliggende svar på spørgsmålet om, hvorvidt de to forfatters historiesyn har indvirkning på deres forskellige opfattelser af den historiske udvikling, at man kan tale om en overordnet forskellighed på i hvert fald to planer. Et videnskabsinternt plan, som udgør diskussionen om strukturalisme over for begivenhedshistorie, samt et videnskabseksternt plan, som har at gøre med deres forskellige ideologiske placering.

Den historiografiske uenighed mellem de to forfattere kan da indsnævres til følgende. Hos Steensgaard udgør det strukturalistiske teorikompleks en forklaringsmæssig reduktionisme, hvor de institutionelle faktorer har en privilegeret status. Subrahmanyams begivenhedshistoriske model lægger i stedet vægt på mangfoldigheden af forklaringer i sin understregning af tilfældighedernes afgørende rolle. I streng forstand er det vanskeligt at forene den videnskabsinterne del af de to forfatters historiesyn (selv om det er det, Steensgaard prøver i 2. del af sin bog), fordi strukturalismen har en ten-

84. Dette er netop en anke mod Steensgaards tese om den strukturelle krise i to anmeldelser. Der sås tvivl om, hvorvidt den danske historikers tabeller for beskyttelsesomkostninger virker overbevisende af R. Davis i *The English Historical Review*, vol. XC, 1975, s. 193, mens Joseph J. Brenning i *Journal of Asian Studies*, vol. 35, 1975-76, s. 515 ikke mener, at der føres bevis for hollændernes prisstabiliserende adfærd.

85. Subrahmanyam, 1993, s. 273.

dens til systematisk blindhed over for fakta, mens Subrahmanyams helgarderinger ikke levner megen plads til samfundsmæssige forklaringsfaktorer ud over vage formuleringer om »evolution« og lignende.

Den videnskabseksterne del af modsætningsforholdet mellem Subrahmanyam og Steensgaard er ligeledes markant. Her står et relationistisk og modernistisk historiesyn over for et kulturrelativistisk og relativistisk historiesyn. Disse brydninger er ganske vist forbundne med den videnskabelige metode, men det har vist sig muligt at udskille nogle af de to historikers ideologiske forskelle. Steensgaard repræsenterer således et opdateret dansk socialliberalt historiesyn. Subrahmanyams værdier er langt mere implicite al den stund, han gør sig anstrengelser for at give en værdifri udlægning af den fortidige virkelighed. Skal man alligevel vove et øje, må man konkludere, at han i forhold til Steensgaard har en mere klassisk liberalistisk optik med blik på et efter-koldkrigs verdensbillede med en kosmopolitisk og multietnisk frihandel som ideal.

Konklusion

Hvorledes man skal tolke den europæiske tilstedeværelse i Asien i tiden omkring år 1600, afhænger af øjnene, der ser.

Det har været intentionen at argumentere for, at Niels Steensgaards tolkning er præget af et dansk socialliberalt, skeptisk modernistisk, strukturalistisk og relationistisk historiesyn. Dette konfronteres med den indiske historiker Sanjay Subrahmanyams liberalistiske, kulturrelativistiske, hermeneutiske og relativiserende opfattelse af den fortidige virkelighed.

Når de to forfattere derfor er uenige om årsagerne til, at hollænderne erobrede portugisernes status som den førende europæiske magt i Asien, har det i høj grad baggrund i det forskellige historiesyn. For den sandhedsøgende læser af de to historikers fremstillinger bliver løsningen da ikke blot at holde deres faktuelle uoverensstemmelser op mod hinanden og finde en eller anden gylden middelvej. Man må have in mente, hvilke betingelser for produktion af sandhed de to forfattere opererer med. Dette synes mere frugtbart end at slå hinanden i hovedet med kategorier. Med en omskrivning af Helge Paludans sætning om, »at kilder kun er kilder i forhold til en bestemt problemstilling på et bestemt plan«, ⁸⁶ kunne man sige, at den historiske virkelighed kun er virkelig i forhold til en bestemt problemstilling på et

86. Helge Paludan, »Cairos røde Rose. Noget om historikernes kildebegreb«, *Den jyske Historiker*, nr. 50: Findes historien – virkelig?, 1990, s. 32.

bestemt plan. Bestemt af videnskabsinterne såvel som videnskabseksterne årsager.

Eller med et citat af den tyske romantiske historiker, Johann Gottfried Herder: »Enhver nation har sin lykkes midtpunkt i sig selv, som enhver kugle sit tyngdepunkt«. ⁸⁷

---

87. Citeret fra Søren Christensen: »Fra den indfødtes synsvinkel – og andre kulturrelativistiske paradokser«, *Den jyske Historiker*, nr. 66: Udvikling, kultur, civilisation, 1994, s. 33.